

*Анкица С. Шобот
Институт друштвених наука, Београд*

ПОГЛЕД НА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ РОДНИХ УЛОГА И МОДЕЛА ПОНАШАЊА*

Сажетак

Стратешка опредељеност српског друштва ка одрживом развоју имплицира сложеност и међусобну повезаност друштвених и демографских појава и процеса. Фокусирајући се на социо-демографске одлике жена и мушкараца и на родну неравноправност као релевантна питања, рад дотиче један специфичан аспект друштвене димензије ове развојне агенде. Родна перспектива значи конкретније познавање демографских, образовних и економских потенцијала, као и указивање на нека од питања са којима се суочавају женско и мушко становништво.

Стратегија одрживог развоја Србије јасно имплицира политику једнаких могућности за жене и за мушкарце, док је родна равноправност препозната као релевантан сегмент овог развојног концепта. У складу се таквим приступом, анализирајући из родне перспективе, у раду је скренута пажња на неке аспекте социјалног положаја и квалитета живота становника оба пола, као и на питања релевантна за развој становништва као важног сегмента. Поред тога, издвајајући родну неравноправност као прихваћену вредност и као један

* Текст је резултат рада на пројекту „Истраживање демографских феномена у функцији јавних политика у Србији“, евиденциони број 47006 (2011-2014), финансираног од Министарства просвете и науке Владе Републике Србије.

од услова одрживог друштвеног и демографског развоја, подвучена је важност овог питања.

Кључне речи: одрживи развој, родни аспект, родна перспектива, демографски развој, родна неравноправност

Одрживи развој и родна равноправност су два паралелна и компатибилна концепта развојне агенде Србије. Са становишта креирања политике усмерене ка стварању услова за суштинску родну равноправност важна је чињеница да је принцип друштвене једнакости жена и мушкараца уграђен у Стратегију одрживог развоја. Оријентација овог стратешког документа ка промоцији „политике једнаких могућности за жене и за мушкарце“, наглашавајући потребу за усвајњем двосмерног приступа „...који комбинује принцип интегрисања родно осетљиве политике у целокупну институционалну сферу“, као и „специфичне мере за премошћавање негативних разлика и родно осетљивих дефицита у свим сферама јавног и приватног живота жена и мушкараца“,¹⁾ означава потврду јасне опредељености ка активном суочавању са низом питања која стоје на овом путу. Такође, то што је родна равноправност препозната као услов и као перспектива, подвлачи њену важност у погледу могућности одрживог развоја српског друштва.

Ефикасна реализација стратешке опредељености ка одрживом развоју и родној равноправности имплицира темељно и конкретно познавање низа релевантних питања која се тичу оба концепта. Једно од могућих разматрања родних улога и модела понашања представља социо-демографски приступ омогућавајући увид у агрегатну слику женске и мушке популације и уочавање тенденција.²⁾ Демографске и социјалне карактеристике могу бити релевантне и са становишта познавања животних ситуација становника оба пола, као и са становишта појединих питања које треба унапређивати.

Концепт одрживог развоја имплицира уравнотежен друштвени развој, унапређење једнакости и уважавање различитости. Фокусна тачка овог рада биће један специфичан аспект друштвене димензије који представља само део низа питања одрживог развоја друштва.

1) Влада Републике Србије, *Национална стратегија одрживог развоја*, стр. 63, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf>, преузето 24.01.2012.

2) Анкица Шобот „Родна неравноправност – изазов савремене демографије“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 01/2010, стр. 41-54.

ДРУШТВЕНА ДИМЕНЗИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Развој савременог друштва наилази на различите изазове који су посредовани низом економских, друштвених, политичких и културних фактора. Актуелне друштвене околности и достигнут степен развоја продукују специфична питања и проблеме конкрет-ног социо-демографског окружења, али је успостављање одрживог развоја на националном и на глобалном нивоу задатак свих држава чланица УН.³⁾ Међу основним постулатима концепта одрживости савременог друштва јесу унапређење квалитета живота свих група становништва и континуирани економски развој у значајној мери ослоњен на социјалну политику у процесу доношења одлука.⁴⁾ Дефинисање развојних циљева путем Миленијумске декларације Уједињених нација резултирало је јачањем институционалних механизма за имплементацију и спровођење концепта развоја ка праведнијем друштву са равномернијом поделом богатстава и моћи.

Концепт одрживости представља интегративни приступ стварању услова за друштвени развој чији су очекивани ефекти равномерност и складност у социјалном и регионалном погледу. На путу његовог остваривања бројни су путокази који усмеравају различите аспекте друштвеног живота, економију и економске факторе, одрживост животне средине и природних ресурса.⁵⁾ Друштвена димензија одрживости имплицира демографски и регионални развој, развој градова, становање, јавно здравље, образовање, бригу о културном наслеђу и традицији, већу активност јавности у друштвеним процесима. Интегрисатност концепта одрживог развоја у политику и спровођење националних старатегија у пракси значе нови квалитет развоја друштва и становништва у целини.⁶⁾

3) На коференцији Уједињених Нација 2000. донета је Декларација којом су усвојени Миленијумски циљеви развоја и то је означило реafirмацију темеља ка мирнијем, просперитетнијем и праведнијем друштву као и подршку принципима одрживог развоја, концепта чије се основне поставке појављују још 1972. на Стоклохомској конференцији (Влада Републике Србије, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>).

4) Влада Републике Србије, 2010, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>, стр. 3.

5) Влада Републике Србије, 2010, *Путоказ ка одрживом развоју*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>.

6) Candice Stevens, „Are Women the Key to Sustainable Development?“, *Sustainable Development Insight* 3, <http://www.bu.edu/pardee/files/2010/04/UNsdkp003fsingle.pdf>.

Према Кендис Стивенс (Candice Stevens), основ друштвене димензије представља повећање људског и социјалног капитала, а кључни продукти одрживог друштвеног развоја су једнакост и равномерност. Друштвена димензија имплицира ублажавање и укидање јаза у квалитету живота, борбу против сиромаштва, бригу за друштвени напредак младих генерација, афирмацију друштвеног положаја жене и јачање њеног активног учествовања у остваривању политике одрживог развоја. Она истиче да су ширење сиромаштва и концентрисање богатства у мањој групи становништва, довели у опасност друштвени напредак и благостање најбогатијих држава ОЕЦД-а. Затим, да могућности младих у погледу достизања бољег квалитета живота од њихових родитеља нису проблем само економски мање развијених држава, већ је међугенерациско напредовање озбиљно доведено у питање и у Великој Британији и у Америци. Стивенсова издваја важност жене као субјекта у подизању укупног квалитета управљања, а јачање њених економских позиција сматра кључним фактором одрживог развоја.⁷⁾

Прихваћеност политичког концепта развоја је прва непоходна степеница, а његова практична реализација имплицира низ корака усмерених ка свим димензијама и њиховим разноврсним аспектима. Разматрањем пракси политике одрживог развоја дошло се до запажања о неједнаким постигнућима у погледу интегрисаности друштвене димензије и о различитим преференцијама појединих аспеката. Као примери добре праксе наводе се Немачка, Белгија, Нови Зеланд и Шведска.⁸⁾ У овим државама постоји напредак у погледу питања која се тичу запошљавања, старења становништва, пензионог система и породица, сиромаштва, као и у погледу истицања нове улоге жене у друштву.

Пракса одрживог развоја значајним делом зависи од низа политичких и друштвених околности, али и од приступа у тумачењима импликација друштвеног развоја. У оквиру дискусије о вредновању одрживости, као општег друштвеног циља, истакнута је важност ефеката сваке од перспектива одрживог развоја које су засноване на специфичним вредностима.⁹⁾ Чак и онда када између различитих друштвених група постоји сагласност у погледу конач-

7) Candice Stevens, „Are Women the Key to Sustainable Development?“, оп. цит., стр. 19-20.

8) OECD. 2006. *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*. <http://www.oecd.org/dataoecd/58/42/36655769.pdf>.

9) Blacke D. Ratner, “‘Sustainability’ as a Dialogue of Values: Challenges to the Sociology of Development“, *Sociological Inquiry*, no. 01/2004, pp. 61.

них вредности у оквиру одређених аспеката, уколико опстаје непремостив друштвени конфликт, те вредности је тешко одржати. Из тог разлога, Ratner уакзује да је, са становишта одрживости, потребно послушквати друштвену различитост и уважити интерактивну повезаност локалног, регионалног, националног и глобалног контекста.¹⁰⁾ Он наводи да је одрживост вишезначан концепт који не обухвата само једну могућност, већ различитост представа у погледу позитивног вредновања и имплицира супростављеност, дијалог и договарање, што је основа друштвене акције.

Нагласак на родној перспективи и родним питањима никако не значи занемаривање осталих аспеката. Он значи захтев за пажљивим разматрањем мноштва питања развоја становништва и друштва и из женске и из мушке перспективе. Развој људских ресурса, питања социјалне сигурности, сиромаштва, друштвене инклузије, али и питања демографског развоја, регионалних и локалних специфичности треба разматрати из угла какрактеристика и понашања становника оба пола, како би се успоставили што јаснији и конкретнији путокази ка одрживом развоју српског друштва. Важна је прихваћеност родне равноправности као вредности ка којој се друштво развија, али је важно и активно делање у пракси како би се обезбедили сви услови за њену реализацију. Такође, важна је објективност коју омогућава уважавање потреба и понашања и женског и мушког становништва, као и напори ка промоцији и етаблирању родних питања које је потребно унапређивати ради добробити друштва у целини, без продуковања неповољних ефеката по положај било једног или другог пола, нити за друштвени развој у целини.

РОДНИ АСПЕКТ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Родни аспект је присутан у развојним политикама и пре прихватања одрживог развоја као политичког концепта на почетку 21. века. Приступ „Жене и развој“ (Women in Development - WID) означио је присутност женске перспективе и „женских“ питања суочавајући се са проблемима друштвеног развоја, а у циљу постизања ефикаснијег и ефективнијег развоја.¹¹⁾ Међутим, указује

10) Blacke D. Ratner, op. cit., pp. 62.

11) Невена Петрушић, ур., *Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности – од идеје до праксе*, Влада Републике Србије, Савет за равноправност поло-

се да је услед недостатака овог приступа, током 1980-их почео да се развија концепт „Род и развој“ (Gender and Development) који доноси другачије схватање равноправности и означава интеграцију родног аспекта и одрживог развоја. Уместо разматрања и тежње ка укидању инфериорне и подређене позиције жена, овај приступ је усмерен да „ојача жене да мењају неједнаке односе међу половима“, фокусирајући се на однос између мушкараца и жена, а не на саме жене, ради постизања једнакости у подели одговорности, одлучивања и моћи, као кључних елемената родне равноправности и одрживости развоја.¹²⁾

Дошло је не само до иновација на пољу истраживања, већ су очигледне промене наступиле и у сфери креирања развојних политика. Тамо где нису постојале, иницирано је низ активности, а тамо где су постојале интензивирани су активније предузимање политичке одговорности у погледу унапређења друштвеног односа полова и пута ка одрживом развоју друштва. Феминистичке теорије еволуирале су од концепта који инсистира на женској популацији као „примаоцу“ до концепта у којем су дефинисане базичне развојне потребе, који жене поставља за активне субјекте развојних политика.¹³⁾ Постигнута је не само инегрисаност родног аспекта у студије развоја, већ родна равноправност постаје показатељ развоја, а њено досезање политички задатак и развојни циљ савременог друштва. У истраживачком смислу родна перспектива у анализама достигнутог и у дефинисању циљева будућег развоја, представља квалитативан допринос истраживању друштва, решавању практичних питања друштвеног положаја жена и „разумевању системских неједнакости у односима родности“.¹⁴⁾

Интегрисаност родног аспекта у јавну политику даје легитимитет родној равноправности као друштвено релевантном питању, као „вредности која мора да се одржава у избору праваца развоја и институционалних пракси“.¹⁵⁾ На тај начин постизање друштвене једнакости полова постаје један од „стратешких циљева развоја“,

ва, Београд, 2007.

12) Невена Петрушић, ур., оп. цит., стр. 27.

13) Ана Пајванчић-Цизел, „Род и развој“, *Темид*, Виктимолошко друштво Србије и „Прометеј“, Београд, бр. 01/2011, стр.72-76.

14) Татјана Ђурић-Кузмановић, *Родност и развој у Србији: од диригованог неразвоја до транзиције*, Будућност, Нови Сад, 2002, стр. 12.

15) Мирјана Докмановић, ур., *Родна равноправност и јавна политика*, Женски центар за демократију и људска права, Суботица, 2002, стр. 11.

незаобилазна тема економске и социјалне политике и неизоставна тачка у обезбеђивању ресурса развоја. Усмереност ка оснаживању жена у погледу активније улоге у процесима креирања и доношења одлука на различитим нивоима означава не само већу присутност и видљивост тема које се тичу друштвеног положаја жена, већ би требало да допринесе и већој делотворности у решавању низа питања одрживог развоја.

Политике усмерене према становништву и развоју базиране на перспективи родних улога и разлика, означавају хуманији приступ, боље управљање, потпуно ангажовање људских ресурса, политички легитимитет родним питањима и праћење међусобних разлика међу женама, и међу мушкарцима.¹⁶⁾ Родна перспектива постаје темељни приступ у дефинисању политичких одговора на различита друштвена питања, а родни однос релевантан оквир стратегија и развојних политика. Отуда и стратегије одрживог развоја, као политички концепти уравнотеженијих и хармоничнијих друштвених односа, не могу да буду целисходне без интеграције родног аспекта.

Могло би се рећи да уважавање родних разлика, специфичности женских и мушких улога и њиховог понашања у свим сегментима друштвеног живота заправо јесте један од суштински важних сегмената концепта одрживог развоја. Један од приоритета одрживог развоја Србије¹⁷⁾ директно се тиче развоја људских ресурса, а интегрисаност родног аспекта имплицира подједнаку бригу о женама и о мушкарцима, уважавајући специфичности њихових улога и друштвеног положаја, у настојањима да се смањи број социјално искључених особа, равноправније расподели терет транзиције, уведе флексибилнији систем образовања, афирмише здрав и економичан животни стил.¹⁸⁾

Родна перспектива значи праћење напретка ка рушењу баријера и стварању једанких шанси за жене и за мушкарце, као и процену одрживости из угла квалитета живота и из угла правичности за оба пола. Посматрање положаја женског становништва операционализовано је кроз индикаторе - насиље над женама и децом, и

16) Мирјана Докмановић, ур., оп.цит., стр. 20.

17) <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/cir/o-projektu/>, преузето, 17.01. 2012.

18) Влада Републике Србије, оп. цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>.

кроз учешће жена у студентској популацији.¹⁹⁾ Међутим, друштвени положај жена, унапређење квалитета живота, отклањање друштвене неједнакости полова и остваривање правичности не могу се ограничити само на ове показатеље. Родна неравноправност манифестује се у много ширем спектру, па ју је потребно посматрати кроз више показатеља, уважавајући разноликости и распрострањеност друштвене подређености по основу пола. Потребно је упознати разноврсност и различитост родне неравноправности, као и сагледати ефекте родних модела понашања, како са становишта угрожености и неповољности позиција једног и другог пола, тако и са становишта различитости понашања жена и мушкараца у различитим аспектима.

РОДНА ПЕРСПЕКТИВА ДЕМОГРАФСКИХ ПИТАЊА

Указивањем на поједине карактеристике мушког и женског становништва жели се аргументовати неопходност родно специфичног приступа при решавању одређених питања одрживог развоја. Анализе показују постојање родних разлика у погледу социодемографских структура и упућују на њихову важност при сагледавању демографских појава и процеса.²⁰⁾ Овде ће се указати на родне моделе и разлике у понашању које се сматрају релевантним са аспекта одрживости демографског развоја, али и са аспекта квалитета живота становника оба пола.

Анализом полног састава становништва према старосним групама уочене су родне специфичности које покрећу два питања. Једно се односи на морталитет мушког становништва и краће очекивано трајање живота, а друго на полне дисбалансе услед просторне покретљивости женског становништва на локалном и на регионалном нивоу. С обзиром на биолошку законитост у погледу рађања већег броја дечака него девојчица,²¹⁾ пажњу привлачи чињеница

19) Влада Републике Србије, оп. цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>, стр. 10.

20) Анкица Кубуровић, „Родна неравноправност на примеру социодемографских структура становништва Београда“, *Становништво*, Институт друштвених наука, Центар за демографску истраживања, Београд, бр. 1/2007, стр. 47-76. Шобот, Анкица, „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“, *Социолошки преглед*, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука и Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, бр. 2/2010, стр. 267-284.

21) У просеку се на 100 девојчица роди око 106 до 107 дечака, при чему интетнзитет разлике може да осцилира у одређеној мери, али овај однос никада није нарушен.

да се међу средовечнима и у популацији старих бележи већи број жена него мушкараца.²²⁾ Један од фактора јесте родна разлика у морталитету према старосним групама, а укључивањем регионалних целина или градских и руралних подручја у погледу анализе полних дисбаланса, као фактор се појављује и родна разлика у просторној покретљивости на локалном нивоу.

У савременим условима демографског и друштвеног развоја морталитет становништва у значајној мери је одређен друштвеним условима и квалитетом живота. Демографи указују на утицај чинилаца који потичу из конкретног социо-економског окружења као и на разлику у погледу изложености жена и мушкараца факторима ризика, као што су алкохолизам, пушење и распрострањеност насилних смрти.²³⁾ Подвучено је да су у Србији становници оба пола и на почетку 21. века најчешће умирали од болести система крвотока и малигних тумора, док у погледу трећег најчешћег узрока смрти постоји разлика. У мушкој популацији је забележена учесталост насилних смрти (повреде, тровања и последице деловања спољних чинилаца) а у женској, заступљеност симптома патолошки клиничких и лабораториских налаза. Поредети очекивано трајање живота са развијеним државама света (Шведска и Јапан), истиче се потреба повећања дужине живота оба пола, наглашавајући да посебну пажњу треба посветити смањивању смртности старијег становништва (65 и више).

Ово запажање је врло важно са становишта креирања мера у прилог одрживог развоја. Оно подстиче на потребу интензивнијег промовисања важности бриге о сопственом здрављу, као и на друштвену одговорност у погледу стварања услова за подизање квалитета живота средовечног и старог становништва оба пола, не заборављајући родне специфичности и карактеристике њихових животних ситуација. Имајући у виду чињеницу да је очекивано трајање живота мушког становништва Србије пет година краће

22) Према пописним подацима 2002. године, већи број становника женског него мушког пола у Србији је забележен после 30 година старости, при чему се та разлика интензивира са старашћу. Горан Пенев, „Структура становништва по полу и старости“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев) Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006, стр. 112.

23) Биљана Радивојевић, „Смртност и узроци смрти становништва Србије“, *Преглед*, Република Србија, Београд, бр. 4/2007, стр. 15-18.

у поређењу са женском популацијом,²⁴⁾ може се рећи да је то један посебан популациони изазов.

И други аспект полних дисбаланса који се доводи у везу са карактеристикама просторне покретљивости женског становништва, релевантан је са становишта одрживости демографског развоја, као и са становишта друштвеног положаја и могућности постизања одређеног квалитета живота. Током друге половине двадесетог века у укупном мигрантском становништву Србије жене су чиниле већи удео, а та разлика је посебно била изражена у миграцијама локалног типа, услед удаје, али и миграционих токова условљених социо-економским и професионалним разлозима.²⁵⁾ Специфичности просторне покретљивости женског становништва рефлектовале су се на различиту израженост полних дисбаланса популације средовечних на подручју града Београда и на преосталом подручју централне Србије.

Према пописним подацима 2002, на простору централне Србије без Београда већи број припадника мушког пола забележен је све до 55 година старости, док су на подручју града Београда припаднице женског пола бројније већ после 25 година. У погледу полног састава становништва Војводине постоје одређене специфичности, које су последица и миграција,²⁶⁾ али и већих специфичних стопа морталитета мушке популације. Наиме, полни састав становништва између 30 и 50 година старости је уједначенији него на претходна два подручја, већи број припадница женског пола забележен је после 50 година старости, а феминизација становништа после 60 година старости је интензивнија него на друга два подручја.

Ефекат родне разлике у просторној покретљивости манифестује се и кроз различитост полних дисбаланса млађе средовечног становништва градских и руралних подручја, испољену кроз већи

24) У Србији је 2010. очекивано трајање живота при живорођењу у случају мушког становништва износило 71, а у случају женског 76 година, РЗСС, *Основни демографски показатељи становништва*, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=163>.

25) Радослав Стевановић, „Мигрантско становништво Србије“ у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*, (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006, стр. 82-85.

26) Указује се на интензивирање феминизације становништва Србије у међупописном периоду 1991-2002. услед полног састава избеглица. Горан Пенев, „Структура становништва по полу и старости“, оп.цит. стр. 111.

обим млађе средовечне женске него мушке популације у градским насељима. Према пописним подацима из 2002, у градским насељима централне Србије без Београда у старосној групи 25-29 година за око три процента је био већи број припадника женског пола, а на подручју града Београда, већ међу старима 20-24 године девојке су биле бројније за око 10 процената у односу на број вршњака. У осталим насељима већи је број припадника мушког пола све до 55 година старости, када се услед родне разлике у mortalитету јавља феминизација становништва ових подручја.

У руралним насељима централне Србије без града Београда „мањак“ средовечних жена наглашенији је него што је разлика испољена до 20 година, када је она пре свега последица већ поменуте биолошке законитости. Међу становништвом руралних подручја старости 40 до 49 година за око 12 процената је мањи број жена, док је на подручју града Београда полни састав становништва ове старосне доби уједначенији. Дакле, могло би се рећи да је „мањак“ средовечне женске популације руралних подручја у већој мери питање популационог развоја централне Србије без Београда. С друге стране, интензивнија феминизација млађе средовечне популације градских насеља града Београда, поставља нешто другачије изазове демографског и друштвеног развоја овог подручја.

Питање полних дисбаланса и различите изражености у градским и руралним подручјима, потребно је имати у виду не само као последицу релевантних модела понашања, већ и са становишта њихове узрочности. У том погледу посебну пажњу треба посветити квалитету живота и могућностима његовог унапређивања.

Социо-демографска анализа родних карактеристика указује и на специфичности брачног стања и релевантног понашања, које су такође важне са становишта демографског развоја. У Србији се највећи део рађања одвија у оквирима брачних заједница, мада се од 1980. бележи континуирна повећање удела ванбрачног рађања.²⁷⁾ Ипак, висока универзалност брака и споре промене понашања у погледу кохабитационих заједница²⁸⁾ нису резултирали нивоом фертилитета који обезбеђује просту репродукцију станов-

27) Биљана Станковић и Горан Пенев, „Трендови ванбрачних рађања у Србији у другој половини 20. и почетком 21. века у ширем европском контексту“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/ 2010, стр. 1-24.

28) Мина Петровић, „Промене брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?“,

ништва. Стопа фертилитета 2010. износила је 1,4 детета по жени у фертилном периоду (15-49 година),²⁹⁾ што је нешто ниже него него 2002. и 2003. (у централној Србији око 1,6 детета по жени, а у Војводини око 1,5 детета по жени). Пад фертилитета још је израженији у односу на прву половину последње деценије 20. века када је износио око 1,7 детета по жени.³⁰⁾

Недовољно рађање је перципирано као важан аспект одрживости демографског развоја и могућности решавања овог питања завређују посебну посвећеност. Када је у питању наше друштво, истраживања показују сложено детерминистичку основу репродуктивног понашања и утицај низа социо-економских, социо-психолошких фактора и важност непосредних услова свакодневног живота породица при одлучивању о рађању.³¹⁾ Континуирана присутност овог демографског и друштвеног питања и тешкоће суочавања са ефектима демографске инерције продубљују проблеме, али подстичу и на разматрање неких нових покушаја који би могли да резултирају повољнијим демографским ефектима. У том погледу требало би се позабавити питањем међусобне условљености родне равноправности и виших стопа фертилитета.³²⁾

Родне карактеристике у погледу брачности могу имати специфичну важност са становишта сагледавања животних ситуација и позиција женског и мушког становништва. На основу литературе која дотиче ову проблематику може се констатовати сложеност и различитост ефеката како из угла могућег утицаја на квалитет живота, тако и са становишта родне равноправности. Истраживања указују на позитивније ефекте брачних или кохабитационих зајед-

Становништво, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/2011, стр. 65.

29) РЗСС, оп.цит., <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=163>.

30) *Демографска статистика 2002-2003*, Републички завод за статистику Србије, Београд, стр. 91.

31) Марина Благојевић, *Родитељство и фертилитет: Србија деведесетих*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1997. Мирјана Рашевић, *Планирање породице као стил живота*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1999.

32) Добра основа у том смислу, између осталог јесу резултати истраживања које нам скрећу пажњу на позитивну везу између постигнутог степена родне равноправности, институционалне подршке друштвене једнакости полова и висине фертилитета, у условима високе економске активности женског становништва, Melinda Mills at al, "Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands", *Demographic Research*, 1/2008, стр. 1-26.

ница у погледу финансијске и материјалне сигурности жена.³³⁾ За тим, да подршка супружника/партнера представља фактор менталног здравља, пре свега у старости, при чему су посебно погођене разведене особе јер су углавном оне дуже лишене овог вида комуникације и сигурности, него удовци и удовице.³⁴⁾ У овом животном добу партнерство представља примарни извор опште сигурности при чему постоји родна специфичност у оквиру партнерске подршке, али не и неуједначеност у њеном пружању.³⁵⁾

Међутим, у условима преовладавања традиционалане поделе родних улога може се говорити и о препрекама и ограничењима у погледу постизања родне равноправности. Чврстина патријархата у сфери приватности очигледна је и на почетку 21. века, што за последицу има опстајање родне неравноправности у породичној структури и подели улога унутар домаћинства.³⁶⁾ Ипак, уочавају се и одређене промене у смеру уједначеније активности полова, али оне су у најмањој мери захватиле поделу на хранитељску улогу мушкарца и његову преовлађујућу одговорност за животни стандард породице, и на претежну мајчинску посвећеност бризи о деци као женски део одговорности.³⁷⁾

Живот у брачној заједници је преовлађујући модалитет и у мушкој и у женској популацији,³⁸⁾ али родне разлике на нивоу одређених старосних група указују на могуће специфичности животних ситуација. Најуочљивије су међу млађим средовечним женама и мушкарцима (20-39 година), и у популацији 60 и више година, али су изражене на различите начине. До 40 година старости живот у

33) Matthijs Kalmijn, Anneke Loeve and Dorein Manting, "Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation", *Demography*, 1/2007, pp.159-179.

34) Isabella Buber and Henriette Engelhardt, "Children and Mental Health of Elderly", http://www.oaaw.ac.at/vid/download/edrp_3_06.pdf

35) Pearl Dykstra, "Aging and social support", <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/2006/blackw-encycl socio-2006-dykstra.pdf/blackw-encycl socio-2006-dykstra.pdf>.

36) Јелена Пешић, „Патријархалност на западном Балкану. Компаративна анализа вредносних оријентација“, у зборнику - *Породице у Србији данас у компаративној перспективи* (приредоле Анђелка Милић и Смиљка Томановић), Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2009. стр. 184.

37) Марина Благојевић, *Родни барометар – друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца. Сажетак истраживања*, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2006

38) Према пописним подацима 2002, око 60% мушкараца у Војводини и у граду Београду, а на преосталом подручју централне Србије близу 2/3 припадника мушке популације је било у браку, док је удео удатих у женској популацији био мањи. На подручју централне Србије без Београда нешто више од 60%, а на друга два подручја око 55% жена (15 и више година) је било у браку.

брачној заједници је чешће карактеристика женске популације,³⁹⁾ док је у популацији старих 60 и више година, брак у значајно већој мери обележје мушке популације.⁴⁰⁾ Демографи указују на већу важност заштитничке функције брака за мушку популацију.⁴¹⁾ Ипак, свако животно доба носи своје специфичности и животне изазове са којима се суочавају становници једног или другог пола, које у крајњем исходу могу бити релевантне за њихов положај и квалитет живота.

Посебно осетљиве групе, пре свега са становишта изложености ризику од сиромаштва јесу жене које живе саме са децом и старе жене које су удовице, што је један од актуелних социјалних проблема са којима се различитим институционалним политикама суочавају и најбогатије државе.⁴²⁾ На подручју града Београда, према пописним подацима 2002, свака десета жена старости између 40 и 59 година била је разведена, а готово свака друга жена у Војводини старости 60 и више година била је удовица. Социо-економски положај и могућности постизања одређеног животног стандарда ових жена, посредовани су и низом других фактора који потичу из њиховог окружења, као и нормама и вредностима релевантним у погледу друштвеног опхођења према њима. Такође, реално је претпоставити да се у условима економске кризе појачава угроженост њиховог положаја и квалитета живота.

РОДНЕ ОБРАЗОВНЕ И ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Међу приоритетима Националне стратегије одрживог развоја републике Србије налазе се развој и образовање људи, повећање запослености и социјална укљученост.⁴³⁾ Дакле, образовне карактеристике мушког и женског становништва представљају још једну заједничку тему одрживог развоја и политике једнаких могућности за жене и за мушкарце. Значај образовања имплициран је у

39) Удео удатих у популацији 20-39 година износио је 50,4% у Београду, 61,0% у Војводини и 65,8% на преосталом подручју централне Србије. Удео ожењених у мушкој популацији на овим подручјима износио је 39,9%, 45,2% и 48,1%.

40) Близу 80% мушкараца старости 60 и више године на сва три подручја било је у браку, док је то био случај са готово два пута мањим уделом жена ове старости.

41) Ружа Петровић, „Брак, породица и моралитет“, *Социологија*, Филозофски факултет, Београд, бр. 3-4/1981, стр. 325-335. Мина Петровић, „Брачност становништва“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 1991.*, РЗСС, Београд, 1995.

42) Gertrude Schaffner Goldberg, et al., *Poor Women in Rich Countries*, University Press Oxford, 2012.

43) Оп.цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>.

низу сегмената друштвене димензије одрживог развоја а може се перципирати и као важна карика у погледу сузбијања сиромаштва, јачања социјалне укључености и унапређења здравствене културе.

Према пописним подацима из 2002. године на нивоу укупног становништва, и ако код оба пола преовладавају лица са средњим нивоом образовања, уочавају се неповољније образовне карактеристике женске популације. Мушкарци су чешће од жена стекли средњи и терцијарни (више и високо) ниво образовања, док је у женској популацији већа заступљеност лица без школе или са непотпуним основним образовањем. У том погледу посебно је погођена женска популација централне Србије без Београда, где је готово свака седма припадница женског пола 15 више година била без школе или са 1-3 разреда основне школе. Такође, с обзиром на око два и по пута мањи удео више и високо образованих у мушкој и близу три пута у женској популацији, у односу на становништво града Београда, може се говорити о неповољности образовних карактеристика становника оба пола.⁴⁴⁾

Када су у питању генерације после Другог светског рата учене су позитивне промене у женској популацији у погледу стицања средњег и терцијарног образовања, али и негативни моменти у понашању средовечних и млађих генерација мушкараца (Шобот, 2011). Међутим, указано је да је у Србији још увек потребно предузимати мере у прилог потпуног обухвата становништва основним образовањем, као и у погледу веће ефикасности у случају средњег образовања, што је нешто више проблем мушке популације. Поред тога, с обзиром на уделе лица са терцијарним нивоом образовања у развијеним европским државама, потребно је подизати образовни ниво становника оба пола. Специфичну важност и за друштвени положај становника оба пола и за економски и друштвени развој има питање професионалне оријентације. Њега је потребно разматрати и из угла могућности реализације индивидуалних потенцијала и из угла могућности запошљавања. Са становишта одрживог развоја посебно је важно питање усклађености између одређивања ка одређеним занимања с једне стране, и потражње за одређеним стручним и професионалним квалификацијама с друге стране.

За разлику од образовних, родна специфичност економских карактеристика није на страни женског становништва, ни на агре-

44) Према пописним подацима 2002. у централној Србији без Београда терцијарни ниво образовања имало је 8,9% мушке популације 15 и више година и 6,6% женске популације, док је у Београду овај ниво образовања имало 23,5% мушкараца и 18,9% жена.

гатном ни на нивоу старосних група. Већа економска активност мушког становништва је правилност која постоји на сва три посматрана подручја Србије.⁴⁵⁾ У свим старосним групама жене имају нижу стопу економске активности од својих вршњака. Поред тога, може се говорити и о неповољности позиција средовечних економски активних жена. У поређењу са мушком популацијом она је испољена кроз веће уделе лица која необављају занимање. Према пописним подацима из 2002. феминизација економски активног становништва које није обављало занимање била је најизраженија на подручју града Београда, где је и најинтензивнија феминизација становништва овог животног доба. У старосним групама између 30 и 55 година економски активне жене које нису обављале занимање биле су бројније од мушкараца за 25%, односно за нешто мање од 10%.

Жене представљају рањиву групу на тржишту рада, а у условима економске кризе њихова ситуација се погоршава.⁴⁶⁾ Истиче се да дугорочна и веома дугорочна незапосленост више погађају жене, да је учешће у овим категоријама нешто више смањено у мушкој популацији и да постоји могућност дискриминације жена у случајевима отпуштања запослених.

Важан неповољан показатељ економских позиција жена и могућности за одређени квалитет живота и социјалну сигурност представља удео издржаваних лица. Мада је феминизација пре свега карактеристика старијих генерација, присутна је и у генерацијама после Другог светског рата. Феминизација издржаваних лица 2002, међу старима 45 и више била је испољена кроз десет и више од десет пута већи број издржаваних жена него мушкараца. Међу старима између 30 и 45 година ова родна разлика је била слабијег интензитета, али је указивала на већу погођеност жена у централној Србији без Београда и у Војводини, него у граду Београду.⁴⁷⁾ Суштинска родна разлика у структури издржаваних лица

45) Према попису 2002. у централној Србији без Београда и у Војводини мање од две трећине мушке популације 15 и више година било је економски активно, а у Београду близу 60%. Највећу стопу економске активности имало је женско становништво Београда (47,3%), док су удели економски активних у женској популацији на преосталом подручју Србије и у Војводини били нешто нижи (45,2% и 43,1%).

46) Горана Крстић и сар., *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*. Програм Уједињених нација за развој, Стандард 2, Београд, 2010.

47) На подручју централне Србије без Београда шест пута је био већи број издржаваних жена него мушкараца 30-34 године, у Војводини нешто више од седам пута, а у граду Београду око три пута. На прва два подручја број издржаваних жена 35-39 и 40-45

испољена је кроз чињеницу да је 2002. око 40% женске популације припадало модалитету „домаћице“, а нешто више од 90% издржаваних становника мушког пола чинила су деца, ученици и студенти. Потребно је напоменути и то да социо-економска ситуација и друштвени положај ових лица, између осталог зависе од социо-професионалних карактеристика издржаваоца.⁴⁸⁾

Поред социо-економског положаја издржаваних жена, њихов квалитет живота треба разматрати и са становишта породичних и брачних односа и њиховог положаја унутар породице. Такође, потребно је напоменути да је у популацији старој 60 и више година значајна распрострањеност удовиштва међу женама које у таквим ситуацијама остварују право на породичну пензију, чија висина свакако јесте важан фактор квалитета њиховог живота, али не и једини.

Постизање средњег и терцијарног образовања у случају становника оба пола значи веће стопе економске активности и већу заступљеност лица која обављају занимање у односу на слабије образоване. Ово је наглашеније у случају женске популације, па се једним делом може говорити о већој важности образовања за економску активност и запосленост у односу на мушку популацију. У поређењу са мушким, женско становништво без школе или са 1-3 разреда основне школе имало је нижу стопу економске активности и ниже уделе лица која обављају занимање.⁴⁹⁾ С друге стране, мада подаци указују на већу стопу економске активности жена него мушкараца са терцијарним нивоом образовања, и на веће уделе лица која обављају занимање,⁵⁰⁾ не може се говорити да стицање овог нивоа образовања значи њихов повољнији положај. Овај однос је пре свега последица разлике у стопама економске активности нај-

година био је око десет пута већи у односу на број мушкараца, а у граду Београду око шест, односно осам пута.

- 48) Према пописним подацима 1991. издржаваоци „домаћица“ најчешће су била лица која су обављала неко од занимања у индустрији, рударству и грађевинарству, индивидуални пољопривредници, а у знатно мањој мери издржаваоци су припадали управним или административним радницима, и у готово занемарљивом проценту, руководиоцима.
- 49) Око једне четвртине мушког становништва било је економски активно и једна петина је обављала занимање, док је то био случај са око 10% женског становништва истих образовних квалификација.
- 50) Пописни подаци 2002 - више од три четвртине жена које су стекле диплому више школе или факултета било је економски активно и око 2/3 је обављало занимање, док је око 70% више и високо образованих мушкараца било економски активно и око 60% је обављало занимање.

млађих који су стекли дипломе више школе или факултета,⁵¹⁾ што би могло да упућује на то да је нижа економска активност мушке популације пре свега последица наставка образовања.⁵²⁾

Родне економске неједнакости испољене кроз показатеље који указују на неповољније позиције женског становништва постоје и на крају прве деценије 21 века. Мушко становништво између 15 и 64 године има већу стопу економске активности и стопу запослености, а женска популација већу стопу незапослености и стопу дугорочне незапослености.⁵³⁾ Међутим, међу старима 55-64 године бележи се већа стопа незапослености мушке популације, што представља неповољан показатељ, а пре свега би се могао сматрати последицом друштвене транзиције и процеса који су се одвијали у сфери економије током последње две деценије. На другој страни, потребно је рећи да је удео економски активних међу женама ове старосне доби два пута мањи у односу на половину економски активних мушкараца ове старости, као и то да је стопа неформалне запослености⁵⁴⁾ женске популације већа.

РОДНА НЕРАВНОПРАВНОСТ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Економске разлике између жена и мушкараца чине неизоставни аспект проматрања достигнутог степена родне једнакости. Претходно изнете разлике представљају само један сегмент, релевантан са становишта социо-економског аспекта одрживог развоја Србије. Постоји још низ специфичних индикатора запослености и незапослености, затим оних који се тичу дистрибуције ресурса, поделе кућног рада, економских позиција и одлучивања о потро-

51) Највећа родна диференцираност у стопама економске активности забележена је старосној групи 20-24 године, док у осталим старосним групама или није постојала битнија разлика, или је била изражена кроз два пута већу стопу економске активности мушкараца овог образовног нивоа него жена 55-59 и 60-64 године.

52) Мање од једне трећине магистарских и докторских теза у Србији припада женама, и ако су припаднице женског пола заступљеније међу студентима и на више од половине факултета Београдског Универзитета оне су чиниле већи део студентске популације. (Марија, Богдановић, "Women in Education and Science", *Социологија*, 4/2006, стр. 327.) Ипак, статистички подаци о броју жена и мушкараца доктора наука на почетку 21. века упућују на ублажавања разлике и 2009. године први пут је забележен готово уједначен број жена и мушкараца који су стекли дипломе доктора наука (РЗСС, Жене и мушкарци у Србији, Београд, 2011, стр. 39).

53) РЗСС, *Жене и мушкарци у Србији*, оп.цит, стр. 54, 58. и 60.

54) Удео лица која раде на „црно” у укупном броју запослених, а обухвата лица која раде у нерегистрованим фирмама, запослене у регистрованој фирми, али без уговора о раду и без социјалног и пензионог осигурања, као и неплаћене помажуће чланове домаћинства.

шњи унутар домаћинства.⁵⁵⁾ Једно новије истраживање услова и квалитета живота жена и мушкараца у Србији, показује да су за готово половину домаћинстава основни извор прихода зараде од редовног запослења, да унутар домаћинства не постоје значајније разлике у висини прихода, мада су жене заступљеније у групама са нижим примањима а мушкарци чешће имају већи допринос кућном буџету.⁵⁶⁾

Специфичан аспект друштвене неједнакости полова јесте родна разлика у висини зарада. У Србији су 2010. године просечне зараде жена за око четири процента биле ниже од просечних зарада свих запослених, односно за око шест процената у односу на мушку популацију.⁵⁷⁾ Овај феномен је још интензивније изражен у другим европским државама⁵⁸⁾, што би се могло објаснити различитом структуром зарада и распрострањеношћу појединих форми запослености међу женама које доносе мање зараде, у односу на ситуацију у Србији. Такође, он је одраз мање заступљености жена на одговорнијим позицијама, на местима руковођења, у менаџерским пословима, а са друге стране значи продуковање економских неједнакости и неравноправност шанси за квалитетнији живот. Родни јаз у зарадама јесте ефекат друштвене детерминисаности родних улога и модела понашања и стога, као и друга питања која се тичу друштвене неједнакости жена и мушкараца представља изазов чије решавање захтева промену низа фактора који се налазе у његовој основи.

У Стратегији одрживог развоја Србије препознате су друштвене и културне препреке, чије дејство је појачано традиционалним наслеђем у сфери поделе моћи између жена и мушкараца.⁵⁹⁾ Неки од стратешких циљева су уклањање родних стереотипа, социјална интеграција жена, посебно оних из маргинализованих друштвених

55) Марија Бабовић, *Родне економске неједнакости у компаративној перспективи*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2010.

56) Марина Благојевић, 2006, оп.цит.

57) РЗС, 2011, оп.цит, стр. 65. Постоје методолошке разлике у вези израчунавања родног јаза у зарадама код нас и у другим европским државама, као и да постоји разлика у распрострањености одређених облика запослености чија висина зараде у већој мери зависи од дужине радног времена и радних сати, што отежава поређења, али и резултира блажом родном разликом код нас него у другим европским државама.

58) Европска Комисија је скренула пажњу да су 2007. године просечне зараде жена биле за око 15 процената ниже од мушкараца, посматрано према радним сатима. International Labour Office, "Global employment trends for women" ILO, Geneva, 2009, pp 17

59) *Национална стратегија*, ОП. ЦИТ.

група, равноправно учешће у власти и доношењу политичких одлука.

Образовне карактеристике женске популације могу се сматрати позитивним показатељем женског потенцијала и њихове тежње ка изласку из сфере приватности. С друге стране, у друштву, у којем су пристуна очекивања да је жена та која је превасходно посвећена породици и подизању деце, брачна заједница би се једним делом могла разматрати као препрека већој укључености жена у јавну сферу и присутности на позицијама одлучивања. У том смислу би могла да буде важна институционална подршка, као неопходан услов за већу укљученост и активнију улогу жене у друштвеним процесима.

Међу вршиоцима законодавне и извршне власти у Републици Србији превасходно се налазе припадници мушког пола.⁶⁰⁾ Са мањом заступљеношћу жена на овим политичким позицијама суочавају се и развијеније европске државе. Подаци говоре, да је и поред тенденције пораста учешћа жена у политици, представљеност женске популације на кључним позицијама моћи и утицаја још увек нижа од заступљености мушкараца, а маскулинизација је још наглашенија кроз полну структуру главних позиција у најважнијим финансијским институцијама и у великим националним предузећима.⁶¹⁾

Жене које се су као активне политичарке биле чланице Парламента у значајној мери сматрају да у Србији „постоје системски разлози који онемогућавају жене да се политички ангажују“, док је такав став знатно мање присутан међу мушким члановима.⁶²⁾ Међутим, међу испитаницима је уочена значајна сагласност у погледу препознавања „свакодневних породичних обавеза“ као препреке женама да буду заступљеније и активније у политици. Ауторка овог истраживања наводи и то да активне политичарке перципирају важност схватања политике од стране жена, као и њихово самопоуздање и веру у личне потенцијале и способности. Суочене са још снажно приступним традиционалним патријархалним моделом који „васпитава жену да буде у другом плану, пре сарадница мушкараца него његова савезница“, често одустају од напредовања у

60) РЗСС, оп.цит., стр. 75.

61) European Commission, *The life of women and men in Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2008.

62) Ана Вуковић, *Потиснуте или самопритајене*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 93.

политичкој каријери и своју промоцију засунављају на неком нижем нивоу власти или мање значајним функцијама.⁶³⁾

Руководећи се овим запажањима, чини се да је квота од 30% жена у парламенту, као минимуму који треба испунити, прилично тежак задатак. У намери да се институционалним путем оснажи учешће жена у политици, што је важан принцип успостављања демократског друштва,⁶⁴⁾ овај циљ не може да буде остварен без укидања баријера које су у основи друштвеног положаја жена у Србији. У последњој деценији 20. века жене се „враћају“ сфери приватности и њихова „моћ“ је изражена кроз „жртвени микроматријарха“.⁶⁵⁾ Истраживања говоре о неуједначеној ангажованости у конкретним пословима око деце, при чему жена проводи више времена и у другим активностима које се тичу обавеза унутар домаћинства.⁶⁶⁾ Родитељство је у значајној мери сведено на преовлађујућу ангажованост жена, независно од економске активности и нивоа образовања, при чему и у популацији младих постоји модел асиметричне поделе послова између супружника.⁶⁷⁾

Након политичких промена 2000-те, развијају се механизми оснаживања жена и директно подстицање активног учешћа у политици, али главне кочнице нису битније ослабљене. Остваривање родне равноправности као стратешког циља одрживог развоја имплицира суочавање са чврсто укореваним препрекама. Неке аспекте је могуће лакше поправити и унапредити, али суочавање са културним нормама и ставовима о родним улогама не може ни брзо ни лако резултирати позитивним ефектима. Равноправнија подела послова и обавеза унутар домаћинства представља неопходан услов за веће и делотворније учешће жена на позицијама одлучивања и у политици. Потребно је рећи да овај циљ није важан само као један од елемената родне равноправности, већ означава и покретање питања која су релевантна са становишта одрживог развоја, а без укључивања женске перспективе могу остати недовољно перцепирана или препозната као таква.

63) Ана Вуковић, оп.цит., стр. 95.

64) Зорица Мршевић, „Квота изборни систем као начин постизања дескриптивне и супстанцијалне парламентарне заступљености жена“, *Социолошки преглед*, бр. 1/2007, стр. 57-72.

65) Марина Благојевић, 1997, оп.цит.

66) Мина Петровић, *Свакодневни живот у граду и родитељство*, Институт друштвених наука, Друштво демографа Југославије, Београд, 1994.

67) Анкица Кубуровић, „Особености родитељства у Србији на крају 20. века, релевантне за репродуктивно понашање“, *Социолошки преглед*, бр. 4/2006, стр. 573-588.

Анализу можемо завршити истицањем констатација које се тичу разматрања везе и односа два кључна питања овог рада. Изузетно је важно што је родна равноправност постављена за један од циљева друштвеног развоја, али је неопходно подвући да је она и услов његове одрживости. Затим, интеграција родне перспективе имплицира релевантност низа различитих родних питања и креирање родно специфичних мера ради унапређења квалитета живота и жена и мушкараца. И као посебан сегмент који се жели подвући, јесте важност родних питања и родне перспективе са становишта могућности одрживог демографског развоја као једног од сегмената овог развојног концепта.

Ankica S. Sobot

LOOKING AT SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER ROLES AND GENDER BEHAVIOR PATTERN

Summary

Strategic preference of Serbian society toward sustainable development implies the complexity and the interconnection between societal and demographic phenomena and processes. Focusing on socio-demographic features of women and men as well as gender inequality as relevant issues, the paper tackles a specific aspect of social dimension regarding this development agenda. Gender perspective points more concrete knowledge of demographic, educational and economical potentials as well as pointing out some of the issues which female and male population are faced with.

The Strategy of sustainable development clearly implies the politics of equal opportunities for women and men, while gender equality is recognized as relevant segment of this development concept. In terms of such approach, analyzing from the gender perspective in this paper is drawn our attention to some of the aspects connected with social position and quality of life of both sexes and to issues regarding population development as an important segment. Besides that, the significance of this is pointed out, emphasizing gender inequality as an acceptable value and as one of the prerequisite for social and demographic sustainable development.

Key words: sustainable development, gender aspect, gender perspective, demographic development, gender inequality

ЛИТЕРАТУРА

- Бабовић, Марија, *Родне економске неједнакости у компаративној перспективи*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2010.
- Благојевић, Марина, *Родитељство и фертилитет: Србија деведесетих*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1997.
- Благојевић, Марина, *Родни барометар – друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца. Сажетак истраживања*, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2006.
- Buber, Isabella and Henriette Engelhardt. “Children and Mental Health of Elderly”, http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_3_06.pdf.
- Влада Републике Србије, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>, преузето 24.01.2012.
- Влада Републике Србије, *Путоказ ка одрживом развоју*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>, преузето 17.01. 2012.
- Влада Републике Србије, *Национална Стратегија одрживог развоја*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf>.
- Вуковић, Ана, *Потиснуте или самопритајене*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Докмановић, Мирјана и сар., *Родна равноправност и јавна политика*, Женски центар за демократију и људска права. Суботица 2002.
- Dykstra, Pearl, “Aging and social support”, <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/2006/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf>.
- Ђурић-Кузмановић, Тајјана, *Родност и развој у Србији: од диригованог неразвоја до транзиције*, Будућност, Нови Сад, 2002.
- European Commision, *The life of women and men in Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2008.
- International Labour Office, “Global employment trends for women” ILO, Geneva, 2009.
- Kalmijn, Matthijs, Anneke Loeve and Dorein Manting, “Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation”, *Demography*, no. 1/2007.
- Кубуровић, Анкица, „Особености родитељства у Србији на крају 20. века, релевантне за репродуктивно понашање“, *Социолошки преглед*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 4/2006.

- Кубуровић, Анкица, „Родна неравноправност на примеру социо-демографских структура становништва Београда“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/2007.
- Крстић, Горана и сар., *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Програм Уједињених нација за развој, Стандард 2, Београд, 2010.
- Light, Audrey, „Gender differences in the marriage and choabition income premium“, *Demography*, no. 2/2004.
- Mills, Melinda, Letizia Mencarini, Maria Letizia Tanturri and Katia Begall, „Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands“, *Demographic Research*, no. 1/2008.
- Мршевић, Зорица, „Квота изборни систем као начин постизања дескриптивне и сусптанцијалне парламентарне заступљености жена“, *Социолошки преглед*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 1/2007.
- OECD, *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*, <http://www.oecd.org/dataoecd/58/42/36655769.pdf>, preuzeto 19.01. 2012.
- Пајванчић-Цизељ, Ана, „Род и развој“, *Темида*, Виктимолошко друштво Србије и „Прометеј“, Београд, бр. 1/2011.
- Пенев, Горан, „Структура становништва по полу и старости“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006.
- Петровић, Мина, *Свакодневни живот у граду и родитељство*, Институт друштвених наука, Друштво демографа Југославије, Београд, 1994.
- Петровић, Мина, „Брачност становништва“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 1991*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 1995.
- Петровић, Мина. „Промене брачности и породичних модела у пост-социјалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд бр. 1/2011.
- Петрушић, Невена, ур., *Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности – од идеје до праксе*, Влада Републике Србије, Савет за равноправност полова Београд, 2007.
- Пешић, Јелена. „Патријархалност на западном Балкану. Компаративна анализа вредносних оријентација“, у зборнику: *Породице у Србији данас у компаративној перспективи* (приредиле Анђелка Милић

- и Смиљка Томановић), Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2009.
- Радивојевић, Биљана, „Смртност и узроци смрти становништва Србије“, *Преглед*, Република Србија, Београд, бр. 4/2007.
 - Петровић, Ружа, „Брак, породица и морталитет“, *Социологија*, бр. 3-4/1981.
 - Ratner D. Blacke. „Sustainability“ as a Dialogue of Values: Challenges to the Sociology of Development, *Sociological Inquiry*, no. 1/2004.
 - Рашевић, Мирјана, *Планирање породице као стил живота*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1999.
 - РЗСС, *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2011.
 - Schaffner Goldberg, Gertrude et al., *Poor Women in Rich Countries*, University Press, Oxford, 2010.
 - Станковић, Биљана и Горан Пенев, „Трендови ванбрачних рађања у Србији у другој половини 20. и почетком 21. века у ширем европском контексту“, *Становништво*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд бр. 1/2010.
 - Стевановић, Радослав, „Мигрантско становништво Србије“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006.
 - Stevens, Candice, “Are Women the Key to Sustainable Development?“, *Sustainable Development Insight 3*, <http://www.bu.edu/pardee/files/2010/04/UNsdkp003fsingle.pdf>, преузето 17.01. 2012.
 - Шобот, Анкица, „Родна неравноправност – изазов савремене демографије“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 1/2010.
 - Шобот, Анкица, „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“, *Социолошки преглед*, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука и Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, бр. 2/2010.
 - Шобот, Анкица. „Родне образовне карактеристике и реформа образовања у Србији“, *Нова српска политичка мисао*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2011.

Resume

The concept of sustainable development implies the responsibility for social, economical, cultural and demographical varieties regarding issues which need to resolve. Without the integration of gender perspective it is not

possible to accomplish social equality, equal development or to promote human resources and quality of life, as crucial values. The politics of equal opportunity for women and men is the segment of development conditions and perspectives, but a clear recognition of all gender issues is necessary as well as establishing of gender-specific approach.

In this paper, taking into account the results of socio-demographic characteristics of female and male population in Serbia, the significance of gender aspect is underlined and the necessity of the consideration of both gender perspectives is emphasized. From the standpoint of the politics of sustainable development, it is important to realize that demographic and socio-economic characteristics not only refer to inequality of social position, but also to differences of relevant women's and men's behavior. In addition, regarding demographic sustainable development, gender specifics shouldn't be ignored, while gender inequality should be considered as one of the factors of reproductive behavior.

Noticed gender differences direct to unfavorable characteristics of male population in terms of life expectancy and the lack of leaning towards tertiary education. In case of female population, besides more disadvantageous of economical features, the opportunities connected with professional promotion of highly educated as well as the presence in leading position in politics, are significant issues. Social position of elder women which is determined by unfavorable educational and economical characteristics as well as by the widowhood, exist as particularly sensitive issues. Furthermore, it is necessary to take into account the distinctiveness of gender socio-demographic features and the manifestation of gender inequality in Belgrade, in Central Serbia (Belgrade excluded) and in Vojvodina. Demographic significance of gender roles and behavior pattern tackles crucial issues of population development. This paper draws attention to the connection between gender inequality and insufficient reproduction as well as the connection between gender regime and gender differences, regarding mortality and migrations on regional and local level.

Predominant gender pattern produce negative effects not only from female but also from male perspective, opening the doubt regarding possibility of sustainable development. Thus, the characteristics of gender

regime and gender issues couldn't be ignored. In this paper particular attention is drawn to their importance from demographic standpoints. Sustainable demographic and social development cannot be realized without resolving of gender inequality, without the consideration of position and behavior of men and women as well as disregarding gender-specific approach to development issues. Such approach means the sensitivity toward male and female issues, the detection of the implications and the recognition of direction to encouraging and improving each of the perspective in particular.

Овај рад је примљен 10. новембра 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.